

ВІДВОРЮВАЛЬНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

*Артьомова Т.І., д.е.н.,доц.,головний науковий співробітник
відділу економічної теорії Державної установи «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку НАН України»*

Проблема економічного зростання є актуальною для України. Так, в результаті втрат, зумовлених трансформаційною кризою та наслідками глобальної фінансово-економічної кризи, наша країна досі не змогла відновити обсяги виробництва, досягнуті в кінці 1990-х років. З урахуванням нинішніх територіальних реалій обсяг сукупного суспільного продукту становить менше 80% від показників 1990 [1]. Тим часом, поживлення економічного зростання сьогодні є бажаною метою не тільки для України; з 1970-х років основною тенденцією для розвинених країн є так званий розвиток без зростання, при якому річні темпи приросту суспільного продукту знаходяться в діапазоні від 1,0% до 3,0%. При аналізі умов відновлення економічного зростання важливо враховувати закономірності і пропорції суспільного відтворення.

В цілому процес суспільного відтворення відображає складний взаємозв'язок відносин і потоків виробництва, розподілу, обміну та споживання. Так, збереження створеної в процесі виробництва вартості обумовлюється особливостями її реалізації, які, в свою чергу, детерміновані відносинами обігу сукупного капіталу. Втім, в процесі реалізації відбувається знецінення вартості капіталу в зв'язку з його товарно-грошовою трансформацією. Відносини обігу не здатні відновлюватися з самих себе, з необхідністю припускають наявність процесу виробництва; в той же час і процес виробництва сам по собі не здатний перейти в процес обігу. Традиційними межами реалізації виробленого продукту виступають, з одного боку, ринковий попит, що обумовлює його споживання; з іншого – існування еквівалента для всіх складових частин створеної вартості.

З урахуванням сказаного передумовами аналізу процесу суспільного відтворення є:

*Матеріали науково-практичної конференції
«Євроінтеграційні та глобальні аспекти економічного розвитку України»*

- виділення двох його підрозділів, пов'язаних з виробництвом засобів виробництва і предметів споживання,
- дослідження пропорцій відтворення і накопичення, обумовлених наявністю в складі сукупного продукту частин, відповідних витратам сировини і обладнання, необхідної їй додаткової праці,
- виокремлення співвідношення споживання і накопичення в структурі додаткової праці, так як ця пропорція створює можливості для капіталізації, а, отже, і для економічного зростання.

Особливе місце в процесі відтворення займає відтворення основного капіталу. Від обсягів застосовуваного постійного капіталу істотно залежать розміри і темпи приросту вартості річного продукту. Чим більше величина застосовуваного постійного капіталу, тим ширше можливості використання амортизаційного фонду для цілей капіталізації. З другої половини ХХ століття в розвинених країнах цей фактор стає ключовим для економічного розвитку. Про це свідчить зростання частки амортизаційних накопичень в капіталовкладеннях, випереджаюче їх збільшення по відношенню до ВВП і вартості основного капіталу.

Знос основного капіталу за допомогою трансформації в амортизаційний фонд стає частиною вільних грошових коштів, яка зберігає особливу якість. Згідно з цільовою функцією амортизаційних надходжень їх необхідно авансувати на відновлення основного капіталу, а при насиченні такої потреби – на потреби подальшої капіталізації.

У сучасній економіці амортизаційні відрахування перетворилися на ефективне й унікальне знаряддя інвестиційної діяльності, стали потужним стимулом розширення попиту і пропозиції, каталізатором розвитку науки та новітніх технологій. Частка таких коштів в інвестиціях більшості розвинених країн помітно потіснила прибуток и позикові кошти підприємств. Прогресивна амортизаційна політика стала одним з атрибутів «нової» економіки, а по суті – ключовим фактором неоіндустріалізації.

На думку фахівців, основні риси амортизаційної політики були сформовані в Англії в XVI столітті. Уже тоді висловлювалася думка стосовно того, що кінцевий обсяг амортизаційного фонду може перевищувати первісну вартість основних засобів, тобто передбачалися можливості прискореної амортизації. Але до кінця XIX ст. ні моральний знос, ні прискорена амортизація не знайшли свого застосування на практиці. Амортизаційні відрахування здійснювалися, виходячи з усталених фізичних термінів використання фондів [2, с.37].

На початку XX століття після введення в більшості країн податку на прибуток амортизаційна політика значно ускладнилася, стала атрибутом податкової політики. Так як амортизаційні відрахування належать до витрат господарюючого суб'єкта, вони об'єктивно підлягають звільненню від оподаткування. Але з прискоренням темпів оновлення основних фондів обсяги таких відрахувань швидко росли, як абсолютно, так і відносно витрат і прибутку.

Зростання амортизаційних відрахувань веде до збільшення витрат виробництва, зменшення прибутку, а, отже, обумовлює скорочення надходжень до бюджету держави. Скорочення амортизаційних відрахувань, навпаки, веде до зменшення витрат, збільшення прибутку і податкових надходжень до державного бюджету. На перший погляд, другий варіант амортизаційної політики є більш прийнятним для підприємців і держави. Втім, прискорена амортизація відкриває для виробників перспективи оновлення основних фондів, а разом з тим – підвищення якості товарів, продуктивності праці, більш високої оплати праці співробітників, а для держави – поповнення бюджету за рахунок розширення бази оподаткування.

При цьому в господарській системі виникає дилема: збирати більше податків або надавати економічним суб'єктам можливість швидше оновлювати основні фонди за рахунок власних коштів. У першому випадку небажаним результатом може стати уповільнення загальних темпів економічного розвитку,

в другому – перегрів економіки і її загальна криза. Остання ситуація спостерігалася в США в роки, що передували Великій депресії. У той час розміри амортизаційних відрахувань встановлювалися самими виробниками з наступним затвердженням заявлених термінів зносу податковим відомствам. Обсяги амортизації, як правило, завищувалися, що зумовило тенденцію скорочення споживчого попиту. Однак, навіть в найнижчій точці кризи поточні інвестиції підприємців на утримання і відновлення устаткування залишалися значними, і це зберігало оптимізм економічного відновлення.

Ключові зусилля антикризової політики США в цей період зосередилися на розширенні платоспроможного попиту; суспільство усвідомило, що стимулювання інвестиційної діяльності повинно поєднуватися з ефективним зростанням і розумним перерозподілом доходів. З початку 1930-х рр. в США амортизаційна політика набуває інституційного оформлення. Законодавчо було встановлено норми термінів експлуатації основних фондів по більш ніж 2700 найменувань машин, обладнання, майна, які сприяли скороченню обсягів амортизаційних відрахувань [2, с. 40].

В умовах вибору джерел інвестицій між амортизаційними накопиченнями, прибутком і позиковими коштами діє правило: продукція підприємця, в структурі інвестицій якого переважають власні (амортизаційні) накопичення, є більш конкурентоспроможною за ціною. Таке правило може бути застосовано і до окремих країн. Втім, політика прискореної амортизації передбачає наявність істотних субсидій для виробників. При цьому позикові кошти і прибуток втрачають інвестиційну привабливість для бізнесу. Тільки сильніший і додатковий стимул у вигляді інвестиційного податкового кредиту дозволив, зокрема, США в першій половині 1980-х рр. і в 1990-і рр. прискорити темпи інвестиційної активності.

Сьогодні без амортизаційних накопичень і інвестиційних податкових кредитів підприємницький корпоративний сектор в розвинених країнах не може здійснювати інвестиційну діяльність. Тим часом амортизаційні відрахування,

податкові кредити, як і соціальні витрати, фінансуються за рахунок податкових надходжень держави. Якщо останні скорочуються, зростає дефіцит бюджету. Крім того, коли держава з другої половини 1980-х рр. взяла на себе (через амортизаційну політику) витрати з інвестиційної діяльності, вільні кошти громадян та бізнесу стали швидко перетікати на фінансовий ринок.

Зростання курсів цінних паперів обумовлює тенденцію «надування» прибутків за рахунок скорочення амортизаційних накопичень і зниження інвестиційної активності. Сформована залежність між зростанням біржових індексів і падінням темпів зростання, як чистих інвестицій, так і амортизаційних відрахувань, дозволяє зробити висновок про формування нової циклічності ринкової економіки.

В цілому сьогодні амортизація не відображає вартість зносу основних фондів; її нараховані обсяги істотно відірвалися від вартісної величини такого зносу; межа між інвестиціями на відновлення і чистими інвестиціями стерлася. Амортизаційні відрахування стали заміщувати в інвестиційній діяльності прибуток після оподаткування, банківські кредити, інші джерела. Отже, на думку фахівців, слід відмовитися від вузького трактування амортизації як зносу основних фондів і розглядати її як цільове джерело для інвестиційної діяльності, розширеного відтворення і економічного зростання.

Література:

1. Валовий внутрішній продукт (1990-2015) // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Соколов М. Роль амортизации в накоплении // Экономист. – 2010. – № 7. – С. 36-57.